

Korta meddelanden

Runor och andra putsristningar i Kinneveds kyrka i Västergötland

Mellan åren 1951 och 1953 avtäcktes och konserverades fragment av målningar i Kinneveds kyrka söder om Falköping i Västergötland. Ansvarig för arbetet var konservator Olle Hellström, som gått så föredömligt till väga i andra kyrkor på Falbygden. Målningarna är från 1685 samt från senmedeltiden (Hernfjäll 1993, s. 182). Man tycks dock inte ha lagt märke till att då också framkom putsristningar: runor, bomärken och klotter.

Runorna finns på östra gaveln i en väggnisch som utgjort korets södra prästingång. Ingången har möjligen satts igen strax före bemålningen 1685, som på detta ställe utgjordes av en draperimålning i gråtoner. Det vertikala och långsträckt stråket med ristningarna, som tycks avgränsat av sprickbildningar, har en slät och ljusbrun yta, till skillnad mot den omgivande putsen (eller kalkslamningen), vars yta har en tydlig gräng av penseldrag. Dock sträcker sig draperimålningens veck även ut över den släta putsen. Därtill kommer ett tredje grovkornigt ytskikt, som verkar utgöras av lagningar.

Ytskiktets olika beskaffenhet antyder att ett kalklager kan ha fallit bort vid sprickbildning eller att någon medvetet på prov kan ha frilagt denna del av nischen genom att tvätta bort ifrågavarande kalklager och därefter utfört en retuschering av draperivecken. Det kunde i så fall ha utförts redan vid 1685 års renovering men även senare. Inga sådana förändringar nämns dock i befintliga konserveringsrapporter.

Många av ristningarna är som sagt klotter, andra bildar åtminstone ytligt sett kortare och längre ord. Om det motiviska klotret i de gotländska kyrkorna säger Erland Lagerlöf (von Busch et al. 1993, s. 15): »I de flesta fall lämnade man tolkningsbara bilder, som kunde förstås av människorna, i flera fall blev det bara ett svårtolkat klotter utan begripligt innehåll.» Det

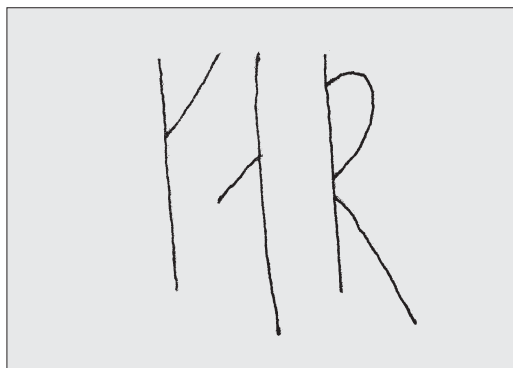

Fig. 1. Putsristning i Kinneveds kyrka, Västergötland. **kar**. Teckning av D. Malkolmsson.

samma skulle man kunna säga om runristningarna i Kinneved.

Omkring 130 cm ovanför golvet finns tre runor, mellan ca 2 och 3 cm höga (fig. 1). Den sista runan har i sin övre del skadats i sen tid. De tre runorna, som har nästan samma längd, följs möjligen av två korta och otydliga tecken utan synbar förankring till dessa tidigare. Över huvud taget är det svårt att bedöma vad som kan döljas under färglagret. Runföljden är **kar**. Runorna kan förslagsvis tolkas som ett egennamn likt runstavnarnas Kari, Karli eller Karr.

Under dessa tre runor finns en längre rad bestående av åtminstone åtta runor under två horisontella linjer (fig. 2). De ömsom djupa, ömsom grunda runstavarna blir längre från vänster till höger i en fallande linje. Den fjärde runan från vänster förefaller vara en bindruna bestående av två tecken.

De tre första runorna kan läsas antingen **kup** eller **gup**, då något som i förstone ser ut som en skada i den första runans övre del kan vara ämnat som en punkt. Runan är stungen. Båda skrivningarna av ordet »gud» förekommer i and-

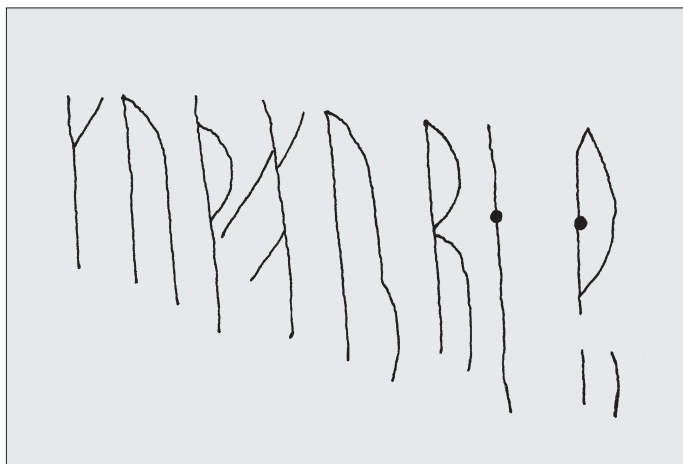

Fig. 2. Putsristning i Kinneveds kyrka, Västergötland. **guðokurer**. Teckning av D. Malkolmsson.

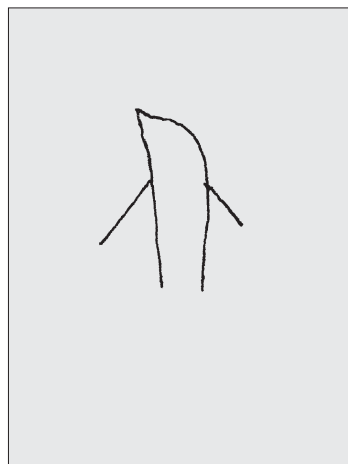

Fig. 3. Putsristning i Kinneveds kyrka, Västergötland. Ett bomärke (?). —An owner's mark? Teckning av D. Malkolmsson.

ra kyrkor och på runstenar. Den troliga bindrunan består förslagsvis av **o** och **k**. Därefter följer ett **u** och **r**. Runan som i förstone ser ut som ett **i** verkar varar stungen, och skulle i stället kunna tolkas som ett **e**. Den sista runan kan läsas som ett **r**. Jag läser därmed runraden som **guðokurer**.

Runorna **kurer** kan ha samma betydelse som det latinska ordet *curans*, kurer, bota (jfr eng. *cure*). En annan möjlighet är att runorna betyder *curatus*, kyrkoherde. Kan det i så fall finnas anslutande ord, skrivna av en kyrkoherde, men som är dolda under målningarna? (Helmer Gustavson föreslår tolkningen *guð ok* ..., d.v.s. »gud och ...«. *Red:s anm.*)

De tidigare nämnda horisontella och parallella linjerna, mellan **kar** och **guðokurer** leder tankarna till ett språkband. Man kan tycka att det rimligen måste finnas runor även inom detta avgränsade fält, men de är i så fall grunda och synnerligen svåra att utläsa under färgen.

Omkring 1,5 meter ovanför golvet finns ett tecken som kan tolkas som ett bomärke. Det är bildat av runradens **u** med två i yttersidorna anslutande och nedåtriktade streck (fig. 3).

Till dessa runor kan läggas ett antal svårtydda ristningar. Strax under den långa runraden finns tre tecken, varav två får tolkas som runor och det tredje som ett bomärke. Ett vertikalt

streck (eller två) följs av en »dubbelexponering» bestående av ett **b** och ett **u** (?), som om runristaren inte kunnat bestämma sig. Det sista tecknet kan lämpligen beskrivas som en taknock krönt av en vimpel på en kort stång (fig. 4).

En annan följd av tre möjliga runor bildas av ett **k**, något som ser ut som ett dåligt skrivet **a** eller ett **k** vänt uppochner och spegelvänt, samt möjligen ett deformerat **r**. Ristningen ser faktiskt ut som en dålig avskrivning av fig. 1. Även dessa är små och otydliga (fig. 5).

De finlinjerade tecknen är ristade med ett spetsigt föremål, förmodligen en stylus. Sådana har påträffats i kyrkorum, senast vid utgrävningen 2004 av S:ta Katarine kapellruin på Kållandsö (Lindberg et al. 2005 s. 17). Där kan skrivdonet ha använts under andra hälften av 1600-talet då kyrkan fick en tillbyggnad som inrymde hospital och skola. Någon sådan dokumentation finns dock inte för Kinneveds del.

I jämförelse med de många ristningarna på Gotlands kyrkväggar är sådana tunt representerade i det övriga svenska runmaterialet från medeltiden. I de västgötska kyrkorna utgörs runorna av en datering i Forsby kyrkas absid, en Mariabön i Kinne-Vedums kyrka (84 cm öster om sakristians ingång och 133 cm över golvet), samt ett putsfragment med en trolig Mariabön

Fig. 4. Puttsristning i Kinneveds kyrka, Västergötland. Dubbelexponerade runor och bomärke. –Superimposed runes and an owner's mark? Teckning av D. Malkolmsson.

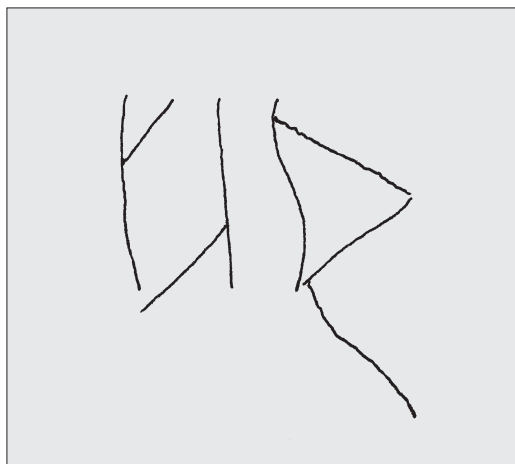

Fig. 5. Puttsristning i Kinneveds kyrka, Västergötland. Tre runor eller klotter (jämför fig. 1). –Three runes? Cf. fig. 1. Teckning av D. Malkolmsson.

från norra långhusväggen i Dverstorps kyrkoruin (Sigsjö 1974, s. 108). Man får förmoda att denna ristning har varit placerad i närheten av kyrkans Mariaaltare. (Jag bortser här från lösa föremål.)

Vem eller vilka kan ha utfört ristningarna i Kinneved? Få personer under medeltiden hade tillträde till koret vid gudstjänsterna. Bland dessa var prästen, en assisterande korpräst och klockaren (sakristanen), i vars tjänsteutövning även ingick att ringa mäss- och sakristiklockor.

Man kan förvisso anta, efter studier av triumfbågens utvidgning under senmedeltiden och bristen på säkra fynd av senmedeltida korskrank och lektoriemurar (Nilsén 1991, s. 47), att koret då blev mera tillgängligt för församlingen än under tidig medeltid. Dock användes säkerligen fortfarande någon form av kor- eller altarskrank.

Det är också möjligt att man vigde brudpar vid prästingången. Det talas i den gamla kyrkolagen om *sanghus durum*, »sånghusdörren» (med reservation för att man kan ha menat en dörr i korskranket). Om vigsel ägt rum framför prästingången kunde berörda parter ha haft möjlighet att rista in sina böner för lycka och välgång, eller åtminstone sitt bomärke eller okunnigt klotter. En sådan vigsel, om än doku-

menterad i relativt sen tid, är faktiskt känd från en annan medeltida kyrka, Torpa i Halland. Dess prästingång har i sen tid blivit utvidgad för att brudparet skulle kunna träda in i bredd. Sydöst om Kinneved står Solberga välbevarade romanska kyrka med en sådan koringång. Huruvida denna breda (utvidgade?) ingång ens är medeltida har mig veterligen aldrig uttrönts. Kanske kommer denna sed ur en gammal tradition att ibland benämna vissa större kyrkors sydöstororienterade ingångar »brudportal».

Värt att notera är att nischens västgavel är utan synliga runor. En enkel förklaring är att dörren öppnades åt väster och på så vis skylde gaveln (vilket möjligen även skulle antyda korets begränsade tillgänglighet annat än vid en här beskriven ceremoni då ingången var öppen). Väggeklotter är ju ofta ämnat att synas – åtminstone om man utgår från nutida förhållanden – men Kinneveds ristningar är blygsamma koder i jämförelse.

Att fler än prästen, sakristanen eller annan kyrklig personal kan ha utfört böner och klotter är således inte uteslutet. Men det förutsätter att ristningarna i Kinneved är medeltida. Att runskriften användes även efter medeltiden finns det många exempel på. Runorna i Kinneved har dock ristats före 1685. Medeltida eller efterrefor-

matoriska är runorna väl värda ett närmare studium.

Det får tilläggas att nischen numera används som förvaringsutrymme för diverse gudstjänstmaterial. Putsytan och runorna far illa av detta.

Referenser

Otryckta källor

Opublicerade handlingar i ATA, Stockholm. Renoveringsförslag och konserveringsrapporter om Kinneveds kyrka.

Litteratur

von Busch, P.; Haasum, S. & Lagerlöf, E., 1993. *Götländska skeppsristningar*. Stockholm.

Hernfjäll, V., 1993. *Medeltida kyrkomålningar i gamla Skara stift*. Skara.

Lindberg, A.; Nyqvist Thorsson, A.; Lundberg, S., 2005. *Sunnerby på Källandsö. S:ta Katarine kapellplats. Förundersökningsrapport*. Lidköping.

Nilsén, A., 1991, *Kyrkorummets brännpunkt. Gränsen mellan kor och långhus i den svenska landskyrkan. Från romanik till nygotik*. Stockholm.

Sigsjö, R., 1974. Dverstorps kyrka utgrävd. *Dimbobygden* 1974, s. 101-113.

Dan Malkolmsson

Dr Forselius backe 15

SE-413 26 Göteborg